

OSMANLI KADINININ EKONOMİK HAYATA ETKİN KATILIMI: BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ

Veli Sırım¹

ÖZET

Bu makalenin amacı XIII. yüzyılda, Anadolu'da Ahilik teşkilatının kadınlar kolu olarak kurulan ve dünya tarihinde ilk kadın örgütlenmesi olarak gösterilen Baciyân-ı Rûm adlı kadın teşkilatının, tarihimizde kadının ekonomik hayata katkısının tipik bir örneği olarak ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda, teşkilatın kurulmasına etki eden sosyo-kültürel, tarihî, coğrafi ve ekonomik şartlara değinilmiş, kadınların bir ekonomik organizasyon şeklinde bir araya gelmeleriyle Anadolu medeniyetine gerçekleştirdikleri katkı ve bunun ekonomik izlerinin sonraki asırlara sarkan yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Baciyân-ı Rûm, Ahilik, Anadolu, Ekonomik Hayat, Eğitim, Debbağlık, El Sanatları, Üretim.

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, velisirim@yahoo.com

EFFECTIVE PARTICIPATION OF OTTOMAN WOMEN TO THE ECONOMIC LIFE: EXAMPLE OF BACİYÂN-I RÛM

Veli Sırım

ABSTRACT

The purpose of this article is to introduce the Bacıyan-ı Rum which is founded as a women branch of XIII. Century Anatolian Ahi organization and shown as the first women's organization of the world's history, as a typical example of the contribution of women in economic life in our history. In this context, the socio-cultural, historical, geographical and economic conditions which affect the establishment of the organization are mentioned, the women came together in the form of economic organization and its economic contribution to the Anatolian Civilization realized dangling traces of the centuries reflections are discussed.

Keywords: Baciyân-ı Rûm, Ahi Organization, Anatolia, Economic life, Education, Tanners, Handcrafts, Production.

GİRİŞ

“Anadolu Kadınlar Birliği” adıyla anabileceğimiz Bacıyân-ı Rum XIII. yüzyılda, Anadolu’da Ahilerin kadınlar kolu olarak, Türkmen kadınları tarafından kurulmuştur (Erdem ve Yiğit, 2010: 23). Bu teşkilat Anadolu Selçukluları devrinin en önemli ve ilgi çekici kültür ve medeniyet olaylarından birisi olarak gösterilir (Bayram, 2008: 9). Çok yönlü faaliyet alanlarına sahip olan bu teşkilat, aynı zamanda dünyada kurulan ilk kadın örgütlenmesi olarak da anılır. Tarihçi Aşık Paşazade, Orta Asya’dan Anadolu’ya göç edip yerleşen Türkler tarafından kurulan dört önemli müessesese (Gâziyân-ı Rûm, Âhiyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm) arasında Bacıyân-ı Rûm’u da saymıştır (Âşık Paşazâde, 1332: 205).

Âşık Paşazâde’nin zikrettiği bu zümre, ilk defa Alman müsteşrik Franz Taeschner’in dikkatini çekmiş, fakat o günün toplumunda kadınların bir teşkilat kurmuş olmalarını imkansız gördüğü için bunun bir istinsah hatası veya yanlış anlama sonucu Âşık Paşazâde tarafından ileri sürüldüğü iddia edilmiştir. Ona göre “Hâciyân-ı Rûm” (Anadolu Hacıları) veya “Bahşiyân-ı Rûm” (Anadolu Sihirbazları veya Ruhanîleri) tabirleri bir istinsah hatası sonucu “Bacıyân-ı Rûm” olarak yazılmış olabilir. Ancak tarihçi Fuad Köprülü, Âşık Paşazâde’nin zikrettiği zümre hakkında verdiği bilgileri Bektaşî rivayetler ve başka kaynaklarla da teyid ederek Franz Taeschner’in ileri sürdüğü iddiaların hiçbir suretle varid olamayacağını, Anadolu Selçukluları devrinde ve Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Türkmen kadınlarının mensup oldukları bir teşkilatın mevcudiyetine dikkatleri çekmiştir (Bayram, 2008: 16-17).

Teşkilatın liderliğini yapan Fatma Bacı, dönemin ünlü alimlerinden Şeyh Evhadüddin-i Hâmid el-Kirmanî’nin (ö. 1238) kızı, Ahi Evran Şeyh Nâsirüddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî’nin (ö. 1261) eşidir. Kaynaklarda kendisinden Fatma Ana, Kadıncık, Kadıncık Ana ve Hatun Ana olarak da bahsedilmektedir (Bayram, 2008:27-28).

Anadolu Selçukluları zamanında hanımlar arası kurulan bu teşkilat “Fakiregân” (Hanım Dervişler) şeklinde anılırken, teşkilâta mensup genç kız ve kadınların birbirlerine “Bacı” şeklinde hitap etmeleri sebebiyle, zamanla teşkilatın yaygın olarak “Bacıyân” (Bacılar) adıyla anıldığı kaynaklarda zikredilir (Bayram, 2008: 22).

1. BACIYÂN-I RÛM’U ORTAYA ÇIKARAN ZEMİN

Âhiyân-ı Rûm ve kadın kolu olan Bacıyân-ı Rûm’un Kayseri’de ortaya çıkması tesadüf değildir. Anadolu Selçukluları döneminde Kayseri’nin haiz olduğu

coğrafi, ticarî ve ilmî önemden dolayı, bu iki önemli sosyal, kültürel, sınaî ve iktisadî kuruluş bu şehirde vücuda gelmiştir (Bayram, 2008: 71-72).

Tarihçi Mikail Bayram'a göre bu iki teşkilat Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı yıllarında Selçuklu Devleti'ni yeniden yapılan- dırma çalışmalarının bir parçası olarak devletin destek ve himayesinde ku- ruldu. Bu Sultan Ahi ve Bacılar için Kayseri'de bir sanayi sitesi inşa ettirmişti. XIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve bu asır içinde bütün Anadolu'ya ya- yılan Ahiler ve Bacılar, özellikle Türkmenlerin Uluğ Sultan diye andıkları I. Alaeddin Keykubad zamanında bütün Anadolu'ya yayıldı ve devletin yapısı içinde yer aldı. O dönemde belediye ve emniyet hizmetleri bu iki kuruluşa gördürülmüştü (Bayram, 2001: 2).

Diğer yandan mezkûr iki teşkilatın kurulması büyük bir ihtiyaç olarak gö- rülmüştür. Zira Ahi Evran 1205 yılında Kayseri'ye geldiğinde Ermeni, Rum, az sayıda Hıristiyan Türkten meydana gelen bir yerli halk ile buraya göç eden Müslüman Türkmenlerin oluşturduğu bir halkla karşılaşmıştı. Özellikle Müs- lüman esnaf ve sanatkârların yerli Ermeni ve Rum (Bizanslı) meslektaşları ile rekabet edebilmeleri, meslekte ve ticarete tutunabilmeleri için birlik ve da- yanışmaya muhtaç idiler. Bu ihtiyacı çok iyi tespit eden Ahi Evran, Müslüman esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplayarak, sanat ve ticaret ahlâkını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak suretiyle, onların ekonomik durumunu iyileştirmek, bunun için de herkesi bir sanat ve meslek sahibi yapmak istemişti (Ecer, 2001: 11).

Genç kız ve kadınların böylesi bir organizasyona imza atmalarının ardın- daki bir diğer faktör, gerek Fatma Bacı'nın babası Şeyh Kirmanî'nin gerekse eşi Ahi Evran'ın kızların ve kadınların eğitimi konusundaki yaklaşımlarıydı. Şeyh Kirmanî her iki kızına da düzenli ilim tahsili yaptırmış, el sanatları öğ- renmelerine de özel gayret sarfetmişti. Talebesi ve Fatma Bacı'nın eşi Ahi Evran da aynı yolu takip ettiği görülmektedir (Gültepe, 2008: 352).

Önceleri, Kayseri'de, Debbağların Piri ve 32 çeşit esnaf ve sanatkârlar zümresinin lideri olarak bilinen Ahi Evran tarafından kurulan sanayi sitesin- de işlenen derilerin artık yünlerini değerlendirmek için bir araya gelen, bu yünleri halı-kilim dokumanın yanında giysi üretiminde de kullanan kadınlar, Ahilerle birlikte eğitim görmüş, pek çok alanda faaliyet göstermeye başlamış- lardır. Dolayısıyla Bacı Teşkilatı (Bacıyân-ı Rûm) ilk olarak Ahi Teşkilatı (Âhiyân-ı Rûm) ile aynı zaman dilimi ve çevrede kurulmuş olmaktadır. Kay- seri'de faaliyet gösteren bu sanayi sitesinde hanım el sanatlarının icra edildiği işyerleri faaliyetlerini sürdürmüş, zamanla buradan başta Konya, Kırşehir ve

Ankara olmak üzere, Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına bilgi, beceri ve birikimlerini yaymışlardır (Bayram, 2008: 66, 68).

Bacıların dikkat çeken, özellikle dönemin ve içinde bulunulan şartların etkisiyle öne çıkan faaliyet alanlarından biri de, Ahi tekke ve zaviyelerine misafir edilen ve barındırılanların ağırlanmasıyla ilgili hizmetlerdi. Zira gerek Âhiyân gerekse Bacıyân teşkilatının kurulduğu dönemde kitleler halinde insanlar yerlerinden-yurtlarından kopup Anadolu'ya gelmekteydiler. Bu göçler bir yandan Anadolu'nun İslamlaşmasını hızlandırırken diğer yandan da barınma, kısa süreli de olsa konaklama ve ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu doğuyordu. Kuruluşundan itibaren Ahi tekke ve zaviyeleri bu misyonu başarıyla yerine getirirken, Bacılar da bu mekanlarda misafir edilenlerin iâşe ve ibâtelерinde önemli bir görevi yerine getirmekteydiler (Bayram, 2002: 375).

2. ANADOLU'DA BACIYÂN-I RÛM'UN BIRAKTIĞI İZLER

Kayseri'de kurulan Bacıyân-ı Rum'un, Moğol istilasının ardından Anadolu'nun pek çok yerine dağıldığı kayıtlarda yer alır. Böylece gittikleri her bölge ve beldede sanatlarını devam ettiren Bacılar hem üretim faaliyetleriyle ekonomik hayata katılımlarını devam ettirmişler, hem de buldukları mahallerdeki kadınlara bu sanatları öğretmeleri onların iktisadi hayata katkı sağlar hale gelmelerini sağlamışlardır. Bu kadınlara yeni iş sahaları oluşturmanın yanı sıra, girişimci kadınların önünü açan bir misyon üstlenmişlerdir. Bu görev aynı zamanda, halı ve kilim dokumacılığı başta olmak üzere Anadolu Selçuklu dönemine ait el sanatlarının günümüze kadar geliştirilerek ulaştırılmasına da önemli bir katkı sağlamıştır (Bayram, 2008:88).

Ahilerin "Uc" bölgelere göç ettikten sonra, Bacıların da bu bölgelerde yoğun faaliyetlerde bulduklarına dair kaynaklarda pek çok örneğe rastlamaktayız. Örneğin, Ankara'da Türkmenlerin meskûn olduğu "Bacı" adlı bir kazâ (şimdiki Polatlı), kaynaklarda geçen bu kazâyâ bağlı Fatma Bacı Karyesi ve Bacı Zaviyesi (Hacıgökmen, 2005: 190) Bacıyân-ı Rûm teşkilatının bakiyesi olarak gösterilir (Döğüş, 2001: 40). Selçuklu Devleti'nin 1330 tarihinde Ankara'daki hâkimiyetini kaybettiğini, Osmanlılar'ın bu şehri fetih tarihi olan 1361'e kadar Ankara'da Ahilerin hükmettiğini, şehrin asayişini sağladıklarını, hem beledî hizmetleri yerine getirdiklerini hem de ticaret yaptıklarını (Hacıgökmen, 2005: 187) dikkate alırsak, bu ve benzeri örneklere fazlasıyla rastlayabileceğimizi söyleyebiliriz.

3. BACİYÂN-I RÛM'UN EKONOMİK MİSYONU

Baciyân-ı Rûm'un özellikle ortaya çıkmasında debbağlık sanatının etkili olduğunu görüyoruz. Zira, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Âhiyân'ın ağırlıklı olarak dericilikle uğraşmaları, Fatma Bacı öncülüğünde sanat icra etmek üzere bir araya gelen kadınlar için önemli bir vesile olmuştur. Deri atölyelerinde deriler debbağlanırken yan ürün olarak ortaya çıkan yünlerin değerlendirilmesi ve işlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Türkmen kız ve kadınları örgücülük ve dokumacılık yaparak hem bir sanat icra etmişler, hem de ekonomik bir gelir kaynağına kavuşmuşlardır. Kaynaklarda geçen Kayseri'deki Debbağlar Mahallesi'nin hemen yanında Külahdüzlar yani Örgücüler Mahallesi'nin bulunması tesadüf değildir. Bu demektir ki, Debbağlar Mahallesinde işlenen derilerin yünleri Örgücüler Mahallesi'nde intikal ettirilmekte ve burada Bacılar tarafından işlenmekteydi (Bayram, 2008: 67). Bu ikili örgütlenme modeli kısa bir süre içinde Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar, diğer iktisadî faaliyetleri de kapsayacak şekilde yayılmış, böylece Anadolu'da, tarihinde görülmemiş bir kalkınma ve gelişme hamlesi başlamıştır. Ve maalesef bu ekonomik kalkınma hamlesi XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Moğol istilasıyla durmuş ve hattâ gerilemiştir. Bu dönemde Moğollara karşı örgütlenerek silahlı mücadeleye başlayan Ahiler ve onların yan kolu olan Bacılar teşkilatı büyük kayıplara uğradılar. Malları ve işyerleri talan edildi, büyük bir kısmı da öldürüldü (Birdal, 2007).

Ahilikte olduğu gibi Bacılar da sanatlarını gelenek halinde sürdürüyorlardı. Bir tür usta-çırak ilişkisi söz konusuydu. Bu açıdan Bacılık aynı zamanda bir eğitim ve öğretim ocağı mahiyetindeydi. Sadece sanatkar yetiştirmek değil, mal üretmenin, topluma hizmet sunmanın usul ve erkanı da talim edilmekteydi. Ahiler arasında geçerli olduğu gibi, Bacılar arasında da, bir işyerinde belirlenen kaidelere riayetin sağlanması için o işyerinde sanat öğrenmeye talip olan çırak, yamak ve kalfalar başlarındaki ustaya bir müridin şeyhe intisap etmesi gibi bağlanmak durumundaydılar (Bayram, 2008: 82-83). Bu durum Bacıların aldıkları tasavvufî eğitim sayesinde işlerini gönülden yapmalarını, çalışkan ve üretken olmalarını sağlamıştır (Erdem ve Yiğit, 2010: 36).

Bacıların iktisadî alandaki faaliyetlerin başında örgücülük, dokumacılık ve el sanatları geliyordu. Geleneksel Türk kadın el sanatlarındaki çeşitlilik, kalite ve değer iyi bilinen bir husustur. Çadırçılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi,

bunlardan giysi yapılması Bacıların başlıca meşguliyet alanı olmuştu (Bayram, 2002: 373).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki ilk piyade üniforması Bacılar tarafından üretilmişti. Yeniçerilerin kullandığı "bükme elif tac" adı verilen akbörkler de yine Bacılar tarafından imal edilmişti (Bayram, 2008: 84-86).

XIV. yüzyıl ortalarında Ankara'da ve köylerinde yaşayan ve Bacı teşkilatına bağlı olan kadınlar tarafından tiftik eğrilerek elde edilen ipler belli pazarlarda satılmaktaydı (Hacıgökmen, 2005:190).

Ahilikte erkeklere "Eline-Beline-Diline sahip ol" öğüdü verilirken, Bacıyân-ı Rûm Teşkilâtı da kadınlara "Aşına-İşine-Eşine sahip ol" öğüdü verilmiştir. Böylece Anadolu'da aile temeline dayalı, ekonomik açıdan da güçlü ve müreffeh bir toplum hayatının kurulduğu söylenebilir (Erdem ve Yiğit, 2010: 36).

Bacılar aynı zamanda yetim, kimsesiz genç kızları himayesine almış, onların eğitimlerinde, ev bark sahibi olmalarından, sorumlu olmuşlardı. Bunun dışında kimsesi kalmayan ihtiyar kadınların bakımı, genç kızların evlendirilmesi gibi birtakım sosyal hizmetlerde bulunmuşlar, maddî sıkıntıda olanlara yardım etmişlerdi.

SONUÇ

XIII. yüzyılda, Anadolu'da Ahilerin kadınlar kolu olarak, Türkmen kadınları tarafından kurulan Bacıyân-ı Rum, Anadolu Selçukluları devrinin en önemli ve ilgi çekici kültür ve medeniyet olaylarından birisi olarak gösterilir. Bu teşkilat aynı zamanda aynı zamanda dünyada kurulan ilk kadın örgütlenmesi olarak da anılır.

Teşkilatın liderliğini yapan Fatma Bacı, dönemin ünlü alimlerinden Şeyh Evhadüddin-i Hâmid el-Kirmanî'nin kızı, Ahi Evran Şeyh Nâsiruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî'nin eşidir. Bu yönden bakıldığında Selçuklu ulemasının gerek aile hayatında, gerekse sosyal hayatta kadına nasıl bir değer verdiklerine, onlara çok yönlü bir misyon yüklediklerine dair fikir edinebiliriz.

Ahilik teşkilatının çıkış noktası olan Âhiyân-ı Rûm'un kadın kolu olma özelliğini de taşıyan Bacıyân-ı Rûm'un Kayseri'de ortaya çıkması Anadolu Selçukluları döneminde bu şehrin haiz olduğu coğrafi, ticarî ve ilmî önemin de bir göstergesidir. Aynı zamanda bu iki teşkilatın Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı yıllarında Selçuklu Devleti'ni yeniden yapılandırma çalışmalarının bir parçası olarak devletin destek ve himayesinde kurulduğunu dikkate alırsak, hem mezkûr iki teşkilâtın, hem de Kay-

seri ilinin o dönemde nasıl bir misyon üstlendiği hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Kayseri’de kurulan Bacıyân-ı Rum’un, Moğol istilasının ardından Anadolu’nun pek çok yerine dağılması da ayrı bir öneme sahiptir. Zira gittikleri her bölge ve beldede sanatlarını devam ettiren Bacılar hem üretim faaliyetleriyle ekonomik hayata katılımlarını devam ettirmişler, hem de buldukları mahallerdeki kadınlara bu sanatları öğretmeleri onların iktisadi hayata katkı sağlar hale gelmelerini sağlamışlardır. Böylece Anadolu’da aile temeline dayalı, ekonomik açıdan da güçlü ve müreffeh bir toplum hayatının kurulduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Târih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332.

BAYRAM, Mikail (2008), *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi yayınları.

BAYRAM, Mikail (2002), “Bacıyân-ı Rûm ve Fatma Bacı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, s. 365-375.

BAYRAM, Mikail (2001), “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, s. 1-11.

BİRDAL, İlker, “Siyasal ve Ekonomik Bir Örgütlenme Modeli Olarak Ahi Kuruluşu”, <http://ilkerbirdal.net/ahilik%20.html>, Erişim tarihi: 30.08.2012.

DÖĞÜŞ, Selahattin (2001), “Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 170, s. 37-41.

ECER, Ahmet Vehbi (2001), “Ahmet Yesevî Dervîşi Ahi Evran ve Kayseri’de Ahilik”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11, s. 1-18.

ERDEM, Yasemin Tümer – Yiğit, Halime (2010), *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

GÜLTEPE, Necati (2008), *Türk Kadın Tarihine Giriş – Amazonlardan Bacıyân-ı Rûm’a*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali (2005), “Ankara Ahilerinin Ticarî Faaliyetleri ve Bacıyân-ı Rûm Hakkında Bir Araştırma”, *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 18, s. 185-212.